

תפיסת הביטחון הלאומי ה"חדשה" - המשגה ושאלות לדיון

תמיר הימן | 7 באוקטובר, 2026

תפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל נמצאת בנקודת מפנה הדורשת בירור. מאז ה-7 באוקטובר 2023 ניכר כי מדיניות הביטחון של ישראל, הלכה למעשה, מונחית על ידי תפיסת ביטחון חדשה ולא על ידי תפיסת הביטחון הלא כתובה, שהתגבשה במשך עשרות שנים. (זו תפיסה, שעל אף פגמיה הביאה את ישראל להיות מעצמה אזורית משגשגת. ייתכן שלו הייתה מיושמת כהלכה, הייתה מונעת את הכישלון הקולוסאלי של ה-7 באוקטובר. אך על כך תכריע ועדת חקירה ממלכתית). התפיסה החדשה לא נוסחה ופורסמה לציבור, היא גם לא מוגדרת באופן מחייב במערכת הביטחון. אך בפועל, עקרונותיה מזינים את קבלת ההחלטות ומכתיבים את ההתנהלות הביטחונית.

חשוב להבחין בין שלושה מושגים היררכיים: "זהות לאומית" "תפיסת ביטחון" ו"מדיניות ביטחון". תפיסת ביטחון יונקת את סמכותה מתוך הזהות הלאומית של המדינה, חוקתה (אם קיימת) ומורשתה המכוננת. מדובר במערכת תפיסתית יציבה יחסית, שאינה אמורה להשתנות בין ממשלה לממשלה. מדיניות ביטחון הלאומי כפופה לתפיסת הביטחון, היא מהווה יישום מעשי של תפיסת הביטחון בהתאם לאידיאולוגיה ולשיקולים הפוליטיים של ממשלה מסוימת. ומהיררכיה זו ניתן להסיק כי להבדיל משינוי במדיניות הביטחון, שינוי עמוק של תפיסת הביטחון נוגע בשינוי זהות הלאומית של המדינה ומעמדה הבינלאומי – ושינוי שכזה ראוי שידון לעומק.

מאמר זה הוא מצע לדיון ציבורי ומקצועי שאינו נועד לדון בנושא תפיסת הביטחון לשם הדיון הביטחוני- צבאי, אלא לחשיפת שינוי אפשרי מהותי יותר – שינוי הזהות הלאומית של ישראל. תכליתי לעורר חשיבה ומתן תשובה לשאלה מי אנחנו לאחר ה-7 באוקטובר 2023, וזאת באמצעות חשיפת העקרונות של מדיניות הביטחון החדשה והצבת שאלות שמטרתן לעורר שיח רעיוני ומחקרי במשמעות השינוי התפיסתי העמוק שהם משקפים.

עקרונות התפיסה ה"חדשה" הנגלית

להלן עקרונות תפיסת הביטחון, שניתן להבינם מהמדיניות המתממשת (רפלקציה סובייקטיבית תיאורטית).

1. **קדימות הזהות היהודית על פני הדמוקרטיה:** זהותה היהודית של המדינה קודמת לשיטת המשטר הדמוקרטי הנהוגה בה. קדימות זו נועדה להבטיח את קיום מדינת ישראל כמדינה יהודית, גם במחיר שחיקה של הערכים הדמוקרטיים שלה. הזהות היהודית של המדינה נסמכת על בסיס אתני, דתי ולאומי ונשמרת בהשראת הרוח היהודית והמסורת. העקרון הזה מכתוב את הכורח בשימור עליונות הזהות היהודית על פני זהויות לאומיות אחרות (ערבית-אסלאמית/נוצרית, לדוגמא).
2. **השלום כאמצעי ולא כמטרה:** הנחת היסוד היא, שכל הסדר עם גורמים ערביים הוא זמני ומתעתע. לכן, חתירה אליו תהיה חזרה לטעות "הקונספציה", הנחשבת גורם מרכזי לאסון ה-7 באוקטובר; לא ניתן להגיע להסכם שלום מהותי במזרח התיכון, שכן הסכמי שלום הם טכניים וזמניים בלבד ומשום כך הם מחייבים בחינה מתמדת. בראייה זו, השלום אינו יעד ערכי בפני עצמו, המייצר ביטחון, אלא הוא אמצעי להשגת יעדי מדיניות אחרים. ומבחינה פוליטית, ה"שלום" הוא מושג נאיבי המייצג עמדה פוליטית שמאלנית - "מחנה השלום", והוא עומד בסתירה/במתח עם המושג "ביטחון", המבטא עמדה פוליטית ימנית של "מחנה הביטחון".

3. **שלילת קיומן העצמאי של מדינות ערביות:** הנחת היסוד היא, שרוב מדינות ערב אינן מדינות-לאום של ממש, אלא אוסף שבטים ועדות נעדרי היסטוריה משותפת וחזון לאומי מכוון. מכאן, ערעור יציבותן נתפס כהליך טבעי, שישראל מסוגלת להתמודד עמו טוב יותר מאשר עם מדינות-לאום חזקות, ואף לעודד אותו.
4. **מלחמה כמצב יסוד:** המלחמה חיונית לביטחון הלאומי ואין לה תחליף בדמות מצב של שלום, שהוא, כאמור, אמצעי בלבד ולא תכלית. "שקט הוא רפש", ומשום כך החתירה אליו היא ביטוי לחולשה. בראייה זו, ההתייחסות למלחמה כאל רע הכרחי שיש להימנע ממנו, והחתירה ארוכת השנים להסדרים ושלוש היא ביסוד הטעות שהובילה ל-7 באוקטובר. המלחמה היא הכרחית, ומלחמת מנע היא עדיפה מכיוון שהיא מבטיחה הישג משמעותי כבר עם פתיחתה. עוצמתה של המלחמה עשויה להשתנות בהתאם לנסיבות, אך נוכחותה כמצב קבוע היא יתרון לביטחון הלאומי.
5. **הסתמכות עצמית וניתוק מהתלות בארצות הברית:** ביטחונה הלאומי של ישראל נשען על עצמה בלבד ואינו זקוק לגיבוי מעצמתי ייחודי. הקשר עם ארצות הברית, אף שהוא חשוב, הוא אינטרסנטי גרידא; אדרבא, מחויבות יתר למגבלות שמטיל ממשל אמריקאי על ישראל היא מסוכנת משום שארצות הברית היא "מעצמה שוקעת" ולנוכח התמורות החברתיות הפוליטיות המתחוללות בה היא עתידה ממילא לזנוח את ישראל בקרוב. בנוסף, תלות מוגזמת בארצות הברית חושפת את ישראל להשפעה של מערכת ערכים פרוגרסיבית אמריקאית, שאינה תואמת את אופייה היהודי של ישראל. לפיכך, הניתוק מארצות הברית הוא בלתי נמנע ואף חיוני לעצמאותה ולחוסנה של זהותה הלאומית היהודית.
6. **עדיפות מוחלטת ליוזמה ולמתקפה על פני מגננה:** מלחמת מנע מפתיעה נתפסות כדרך היחידה להשיג ניצחון, כך שההתקפה קודמת להגנה. בהנחה שישראל אינה יכולה להתמודד עם מתקפת פתע ובנוסף אין ביכולתה להבטיח התרעה אמינה מפניה, אזי המסקנה היחידה היא מדיניות יוזמת של מתקפות ומלחמות מנע.
7. **הגנה קדמית:** במקרים שאי אפשר לבצע מתקפת נגד מקדימה או נדרש זמן להכנת המתקפה יש חשיבות לכינון מרחבי הגנה קדמיים בכל מקום אפשרי. מרחבי ההגנה הקדמיים מאפשרים עומק בהגנה מול צבאות טרור, התורמים לערעור יציבותה של המדינה המארכת באופן שמחליש אותה ביחס לישראל. מרחבים אלו מאפשרים להעביר את המלחמה לשטח האויב מהר ככל הניתן. אין סתירה בין הגנה קדמית ליוזמה התקפית, שכן בפועל מדובר במתקפה דחווה, כשההגנה הקדמית היא רכיב במתקפה.
8. **הפנמת המציאות של הסכסוך הישראלי-פלסטיני כסכסוך ישראלי-ערבי קבוע:** לפי תפיסה זו, קיומה של תנועה לאומית פלסטינית הוא נרטיב מערבי לא אותנטי, הנובע מרגשות אשם פוסט-קולוניאליסטיים. קיומו והחייאתו מעת לעת של המאבק הפלסטיני נגד ישראל הוא עוד ניסיון ערבי להילחם במדינת ישראל ולהחריבה. בפועל, עומק הסכסוך עם הפלסטינים ואי-הכרתם בישראל כמדינה יהודית הם בסיס לתפיסה שאין אפשרות פתרון. מכאן ההתנגדות העקרונית לכל הפרדה מדינית, גיאוגרפית, וביטחונית בין ישראל לבין ישות פלסטינית ולהקמת מדינה פלסטינית. לפי תפיסה זו, הביטחון יושג באמצעות העמקת ההתיישבות בכלל שטחי המדינה – בתוך ומעבר ל"קו הירוק" (הנתפס כפיקטיבי). לערבים תושבי ארץ ישראל שייבחרו להישאר במדינה היהודית יעמדו זכויות תושבות ושלטון מקומי עצמאי.
9. **ההתיישבות והאזרחים כרכיב מרכזי בביטחון:** מדובר בחזרה לעקרונות הביטחון של "תקופת היישוב" (תקופת טרם הכרזת המדינה, שהתאפיינה בכך שהביטחון הושג באמצעות התיישבות וכוח המגן היה מבוזר ונסמך על הגנה מקומית של אזרחים המאורגנים במסגרות וולונטריות סמי-צבאיות (המחתרות)). ובמובן המודרני: הביטחון אינו נתפס כתפקידם הבלעדי של כוחות הביטחון, אלא האזרחים הם חלק מרשת ההגנה. ההגנה נבנית באמצעות הקמת יישובים ומאחזים בכל אזורי החיכוך עם האוכלוסייה הערבית, ביהודה ושומרון ובמרחבי האבטחה בסוריה, בלבנון וברצועת עזה. הפריסה מחייבת את צה"ל לממש הלכה למעשה את עקרונות המתקפה המקדימה וההגנה הקדמית, ואף תורמת לערעור יציבותן של מדינות ערב "הסינתטיות".
10. **עדיפות לעצמאות תעשייתית-ביטחונית:** כלכלת הביטחון של ישראל רגישה מאוד לשרשראות הספקה ארוכות, ולכן יש להעדיף ייצור עצמי והשקעה במגזר הדיפנס-טק (תעשיות ביטחוניות, סייבר ובינה מלאכותית) על פני מגזרים אחרים. המדע התומך בטכנולוגיה נחשב חשוב יותר, אך יש לקדמו באופן עצמאי ולא באמצעות שיתופי פעולה במסגרות בינלאומיות, דוגמת "הורייזון".

שאלות ביקורתיות: העימות עם עקרונות היסוד של תפיסת הביטחון הישראלית המסורתית

ויודגש: ההקשר של תפיסת הביטחון ה"חדשה" הוא הטראומה הלאומית ותפיסה האיום המחודשת לאחר ובעקבות ה-7 באוקטובר. טראומה זו מחייבת שינוי ועיצוב מחדש של היבטים מסוימים בתפיסה, ועם זאת, אם העקרונות שפורטו לעיל הם אכן התפיסה החדשה, אזי ניכרת סתירה עמוקה ומהותית בינה לבין עקרונות היסוד של תפיסת הביטחון הישראלית המסורתית. חשיבות המפנה אינה בגיבוש תפיסת ביטחון חדשה, אלא בכך שהוא מביא לידי ביטוי תמורה שורשית בזהות הלאומית הישראלית, כפי שהתגבשה מאז קום המדינה.

להלן היבטי התמורות הזהותיות המהותיות ביותר, שיש לדון בהן ולשקף את משמעויותיהן והשלכותיהן.

1. מדינת היהודים או מדינה ליהודים?

העיקרון המסורתי: על פי מגילת העצמאות, מדינת ישראל הוגדרה כמדינה יהודית, הנאמנה לעקרונות הדמוקרטיה הליברלית (אמנם בלי לציין מושג זה במפורש). המדינה תהיה נאמנה לעקרונות "החירות הצדק והשלום"; ישראל היא מדינה שיהדותה מביאה לידי ביטוי כינון בית לאומי לעם היהודי; מערכי היהדות נגזר אופייה המוסרי הדמוקרטי ובכלל זאת השוויון בפני החוק והחתימה למוסר וצדק לאור חזונו של נביאי ישראל. יהדותה של המדינה מכתובה את זהותה: "שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת גזע ומין". כלומר, לא מדינה תיאוקרטית, הנשלטת על פי ההלכה, אשר נועדה לשרת "עליונות יהודית" על פני דתות אחרות, אלא מדינת היהודים המהווה מגדלור ערכי מוסרי לעולם.

שאלה ביקורתית: מה המשמעות המעשית ארוכת הטווח של הצבת מקורות דתיים, ולא ממדים אזרחיים-דמוקרטיים, כמסגרת הקובעת סדרי עדיפויות ביטחוניים? האם מדיניות המבקשת לצמצם את זכויות האזרח של הערבים אזרחי ישראל, שהם כחמישית מאזרחי המדינה, יכולה עדיין להלום את הגדרת ישראל כ"יהודית ודמוקרטית", כמדינה שהיא "אור לגויים" וקיומה הוא חלק מ"תיקון עולם"? ומה המשמעות הבינלאומית של שחיקת הזהות הליברלית-חילונית של המדינה ושחיקת ערך השוויון בפני החוק הנהוג בה?

2. שלום כשלב ביניים, לא כתכלית אסטרטגית

העיקרון המסורתי: מדינת ישראל הגדירה את עצמה מאז ומתמיד כחפצה בהסדרים ובהסכמי שלום. ובלשון מגילת העצמאות - היא מושיטה יד לשלום ושכנות טובה למדינות האזור, והיא מתבססת על "יסודות החירות הצדק והשלום". האמונה כי השלום הוא מפתח לשגשוג ורכיב מרכזי ביחסי החוץ של ישראל ומעמדה הבינלאומי, באופן המבדיל אותה ממדינות ערב ומייחד אותה, הוזכר פעמים רבות בדבריהם של מייסדי המדינה, מכל קצות הקשת הפוליטית.

שאלה ביקורתית: מהו המחיר האסטרטגי והערכי של תפיסת ביטחון המגדירה הסכמי שלום כ'קונספציה' שיש לחשוף בה מיסודה, ולא כנכס אסטרטגי המאפשר את שגשוג המדינה, שיש לשמרו? האם התייחסות לשלום כאל דבר-מה זמני מטבעו אינה הופכת נבואה שמגשימה את עצמה ופוגעת דווקא בביטחונה ארוך הטווח של ישראל? מה המשמעות של תפיסה זו למדיניות החוץ של ישראל ולמעמדה הבינלאומי? זאת, נוכח העובדה שתפיסה שכזו סותרת את מוסכמות היסוד של העולם המערבי הליברלי. ולו אכן יהיה זה הבסיס לתפיסת הביטחון, כיצד תתמודד ישראל עם הסכנה להגירה ממנה, ובכלל זה בריחת מוחות בהיקף שיסכן את המשק הכלכלי ואת חוסנה ואיכויותיה של החברה?

3. שגשוג "בין המלחמות" (דוד בן-גוריון) מול מלחמה כמצב קבע

העיקרון המסורתי: המדינה נבנית בתקופות השקט שבין המלחמות; המלחמה נתפסת כמצב חריג, קצר וזמני, שבו המדינה פודה את הנכסים שהשיגה בתקופות הרגיעה. תקופות שקט ארוכות הן המאפשרות את הבנייה הכלכלית, החינוכית והחברתית הלאומית.

שאלה ביקורתית: מה קורה לחברה, לכלכלה ולתרבות במדינה דמוקרטית, כשמופנמת בה ראיית מצב המלחמה המתמשכת כרגיל, לא כחריג זמני? האם מצב זה עולה בקנה אחד עם יכולתה של המדינה להתפתח ולשגשג, כפי שהעריכו וצפו זאת מייסדיה?

4. הרתעה והרתעה כבסיס לניהול סיכונים מול מלחמת מנע תמידית

העיקרון המסורתי: אחד מעמודי התווך של תפיסת הביטחון הישראלית היה שילוב של הרתעה והרתעה מוקדמת, ככלים המאפשרים ניהול סיכונים בסביבה עוינת ובלי להזדקק להפעלת כוח מתמיד.

שאלה ביקורתית: מה קורה למדינה שמוותרת על האפשרות להרתיע ולהתריע ואז להגן, בהתאם למימרה הצבאית השחוקה "גם אם נופתע לא נוכרע"? מה המשמעות המעשית של יוזמה התקפית תמידית כברירת מחדל? האם ניתן לקיים אסטרטגיה (כל אסטרטגיה) המוותרת על "ניהול סיכונים"? והאם היעדר ניהול סיכונים הופך את ישראל (או כל ארגון) למדינה יותר בטוחה? ומה המשמעות הכלכלית והחברתית של ויתור זה?

5. "חיילים לפני אזרחים" וקדושת חיי האזרח מול האזרח כ"מגן האמיתי"

העיקרון המסורתי: עקרון יסודי (לאחר הקמת צה"ל) הוא שהחיילים, ולא האזרחים, נושאים בעומס ההגנה בקו הראשון, לצד מחויבות לקדושת חיי האזרחים ולצמצום חשיפתם ללחימה. גבולות המדינה מוגנים על ידי צה"ל השומר על החקלאים שחורשים עד התלם האחרון, ולא על ידי המחרשה, או החקלאי בקיבוץ או במושב.

שאלה ביקורתית: האם תפיסה המציבה אזרחים, לרבות במאחזים וביישובים למיניהם, כ"מגן" בקו הראשון, אינה הופכת למעשה את סדר העדיפויות הנדרש במדינה ריבונית חזקה - המציב את החיילים לפני האזרחים - וחושפת אוכלוסייה לא-לוחמת בדיוק לסיכונים שהמדינה, באמצעות צבא הגנה לישראל, ביקשה לחסוך ממנה? מה מעמד גבולות ישראל? זאת, שכן את הסד"כ ותפיסת ההגנה של מדינה אמורים להגדיר גבולותיה המוכרים בחוק בינלאומי והם מעוגנים בהסכמים. לפיכך, מה המשמעות - כלכלית, ביטחונית, בינלאומית - של ויתור על רעיון קו הגבול ומעבר למרחבי הגנה גמישים אמורפיים? מהי תפיסת ההגנה המותאמת למציאות זו?

6. גיבוי מעצמתי והתלות בעולם מול חזון של עצמאות ביטחונית-כלכלית מלאה

העיקרון המסורתי: בשל גודלה הקטן של ישראל, מיעוט משאביה הטבעיים ותלותה העמוקה ברשתות הסחר, המדע והטכנולוגיה העולמיות, הובן זה מכבר בקרב המערכת הביטחונית כי ישראל חייבת גיבוי מעצמתי. אין ביכולתה של ישראל לקיים כלכלת ביטחון אוטרקית, מנותקת מן העולם, וללא גיבוי מעצמתי היא חשופה לסיכונים בינלאומיים חמורים.

שאלה ביקורתית: מה המשמעות של היעדר גיבוי מעצמתי ויחסים מיוחדים עם ארצות הברית? האם די לישראל ביחסים מבוססי אינטרסים ויסוד עסקי כלכלי עם ארצות הברית? וכיצד מצב זה משפיע על מעמדה האזורי של ישראל? האם ניתוק המדע והתעשייה הביטחונית הישראליים ממסגרות שיתוף פעולה בינלאומיות אכן ישים מבחינה כלכלית עבור מדינה קטנה, תלוית-סחר ודלת-משאבי טבע כישראל, או שמא הוא טומן בחובו סיכון לקיפאון טכנולוגי ולבידוד דיפלומטי, דווקא בעת שבה שותפויות אסטרטגיות חשובות מתמיד?

סיכום

תפיסת הביטחון "החדשה", המתוארת לעיל, אף שמעולם לא עוגנה במסמך רשמי ולא אושרה בהליך מסודר, היא זו שמנחה בפועל מאז ה-7 באוקטובר 2023 היבטים מרכזיים במדיניות הביטחון הישראלית. דווקא משום שהיא פועלת כתפיסה בלתי כתובה אך מתממשת ונגלית, ולא כמדיניות מוצהרת של ממשלה, היא רבת השפעה וחשיבות מכרעת נודעת להגדרתה במפורש ולהעמדת פרטיה והשלכותיה לדיון ציבורי. רק כך ניתן לברר האם מדובר בהתאמה נחוצה למציאות הביטחונית הנוכחית והמתהווה, או שמא בביטוי לתמורה מהותית, לא מבוקרת, בזהות המדינה.